

ЗАСЛАВСЬКА
Ольга Ігорівна
olykin@ukr.net

УДК 336.71

к.е.н., доцент,
Ужгородський
національний університет

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК В УКРАЇНІ

DEVELOPMENT TRENDS OF THE BANK PAYMENT CARD MARKET IN UKRAINE

У статті досліджено особливості здійснення розрахунків із застосуванням платіжних карток. Проведено аналіз показників розвитку ринку платіжних карток в Україні та подано оцінку факторів впливу на його функціонування. Висвітлено актуальні проблеми використання платіжних карток в Україні та запропоновано шляхи їх вирішення.

В статье исследованы особенности осуществления расчетов с применением платежных карт. Проведен анализ показателей развития рынка платежных карт в Украине и дана оценка факторов влияния на его функционирование. Освещены актуальные проблемы использования платежных карт в Украине и предложены пути их решения.

In the article are researched peculiarities of the use of payment cards. There is conducted an analysis of the payment card market development indicators in Ukraine and it is given an estimation of influence factors on its functioning. The article describes current problems of using payment cards in Ukraine and offers ways of their solution.

Ключові слова: платіжна картка, платіжна система, безготівкові розрахунки, комерційний банк, платіжний термінал, банкомат

Ключевые слова: платежная карточка, платежная система, безналичные расчеты, коммерческий банк, платежный терминал, банкомат

Keywords: payment card, payment system, non-cash payments, commercial bank, payment terminal, ATM

ВСТУП

Ринок банківських послуг розвивається під значним впливом інформаційно-комунікаційних технологій. Протягом останніх кількох десятиріч завдяки їхньому прискореному розвитку та інтенсивному залученню у фінансово-кредитну сферу активно відбувалося поширення розрахунків за допомогою платіжних карток. Застосування карток при здійсненні платежів є своєрідною революцією в обслуговуванні клієнтів банків. Враховуючи їхні індивідуальні потреби розробляється та удосконалюється асортимент платіжних карток. Питання використання платіжних карток у системі безготівкових розрахунків неодноразово піднімалися у працях таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як: П. Ангеліні, Т.Я. Андрейків, В.А. Антонюк, О.Д. Вовчак, Г.Л. Вознюк, А. Грінспан, В. М. Кравець, С. Нсоула, В.М. Пиріг, А.Л. Поддєрьогін, Т.С. Смовженко, К. Фулленкамп, Д. Хамфрі, Д. Шоенмейкер, В.А. Ющенко. Незважаючи на свою коротку історію платіжні картки на сьогодні вже охопили значний сегмент ринку, а тому дослідження даного питання, а також здійснення аналізу та оцінка використання платіжних карток в Україні є важливим і актуальним.

МЕТА РОБОТИ

Метою статті є обґрунтування практичних аспектів організації безготівкових розрахунків із використанням платіжних карток, виявлення проблем їхнього застосування, а також визначення напрямів удосконалення функціонування ринку платіжних карток в Україні.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У процесі дослідження було використано загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання. Серед них метод групування, порівняння та узагальнення, методи аналізу та синтезу – для аналізу здійснення безготівкових розрахунків із використанням платіжних карток та оцінки факторів впливу на функціонування ринку платіжних карток; метод причинно-наслідкового зв'язку, абстрактно-логічний метод – для визначення напрямів удосконалення безготівкових розрахунків із використанням платіжних карток.

Інформаційну базу роботи складають законодавчі та нормативно-правові акти, що регламентують проведення безготівкових розрахунків із використанням платіжних карток в Україні, довідкові та статистичні матеріали Національного банку України та комерційних банків, Української міжбанківської асоціації членів платіжних систем, наукові статті та

монографічні видання вітчизняних і зарубіжних авторів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Український картковий ринок швидко розширюється. Розрахунки за допомогою платіжних карток характеризуються низьким рівнем ризику та приносять стабільний дохід. Незважаючи на швидкі темпи розвитку карткового бізнесу в Україні, обсяги безготівкових карткових розрахунків у складі загального обсягу безготівкових розрахунків українських споживачів становлять близько 8 %, тоді як безготівкові карткові розрахунки громадян європей-

ських економічно розвинених країн – 80–90 %. Понад 2/3 готівки, що знаходиться в обігу, знята у банкоматах держателями платіжних карток замість їх використання у безготівкових транзакціях [9, с. 109].

Протягом 2013–2016 рр. спостерігалось стійке зменшення кількості платіжних карток, їхніх держателів, банкоматів, банків, що є членами платіжних систем, та термінального обладнання для здійснення розрахунків із використанням платіжних карток (табл. 1).

Таблиця 1

Дані про кількість клієнтів, платіжних карток та платіжних пристроїв [5]

	Кількість банків-членів карткових платіжних систем	Кількість держателів платіжних карток (тис. осіб)	Кількість платіжних карток (в обігу) (тис. шт.)	Кількість банкоматів	Термінали (шт.)	
					торгівельні	банківські
2013	143	49 719	69 726	40 350	192 331	28 891
2014	128	51 649	70 551	36 596	178 875	24 935
Темп приросту, %	-10,5%	3,9%	1,2%	-9,3%	-7,0%	-13,7%
2015	98	43 058	59 307	33 334	174 293	20 185
Темп приросту, %	-23,4%	-16,6%	-15,9%	-8,9%	-2,6%	-19,0%
2016	87	41 746	57 633	33 783	199 796	19 445
Темп приросту, %	-11,2%	-3,0%	-2,8%	1,3%	14,6%	-3,7%

На 1 січня 2017 р. загальна кількість платіжних карток в обігу, становила 57 633 тис.од. Із них – кількість активних карток, за якими була здійснена хоча б одна операція протягом року, складала всього 56 % від загальної кількості випущених в обіг. Вартим уваги є той факт, що за підсумками 2016 р. зросла кількість торговельних терміналів на 14,6 % або на 20 503 од. Збільшення кількості платіжних пристроїв у закладах торгівлі, харчування, сфері обслуговування свідчить про стимулювання безготівкових розрахунків за допомогою платіжних карток.

Зменшення кількості банків-учасників платіжних систем пояснюється масовим банкрутством та ліквідацією банківських установ в Україні у 2014–2016 рр. Так, із 97 діючих банків станом на 01.01.2017 р. 87 установ були учасниками внутрішньодержавних та міжнародних систем платіжних систем. Загалом ці банки обслуговували 41 746 тис. клієнтів. Сума операцій із застосуванням платіжних карток, емітованих банками України, протягом 2013–2016 рр. поступово зростала. Так, якщо станом на 01.01.2014 р. вона склала 916 027 млн. грн., то станом на 01.01.2017 р. – 1 610 260 млн. грн., що більше на 75,7 % [5].

Що стосується розвитку інфраструктури, то драйвером активізації використання безготівкових розрахунків в Україні в останні роки стало поширення Інтернет-магазинів та засобів здійснення платежів через Інтернет. Так, за даними ПрАТ «Український процесінговий центр» сучасним трендом на ринку платіжних карток у 2016 р. стало зменшення їхньої кількості з одночасним збільшення

кількості трансакцій (на 42 % у порівнянні з 2015 р.). Загалом через POS-термінал та Інтернет-мережу проходила кожна п'ята операція з картками. Серед послуг, оплачених «онлайн», переважали поповнення рахунків мобільних телефонів, грошові перекази, оплата комунальних послуг та зв'язку, погашення кредитів, купівля залізничних та авіаквитків [8].

У табл. 2 подано інформацію щодо кількості емітованих в Україні платіжних карток у 2013–2016 рр. за видами носіїв інформації, платіжною схемою, типами держателів та фінансових операцій.

За видами носіїв інформації із загальної кількості активних платіжних карток найбільша частка припадає на картки із магнітною смугою – у середньому 90 % протягом 2013–2016 рр. Ці картки характеризуються тим, що на магнітній смугі, розміщеній на звороті картки, записана інформація, яка зчитується в банкоматах та електронних платіжних терміналах. Щодо смарт-картки, то в неї вмонтований чип, який зберігає інформацію про власника та стан рахунку. Їх кількість як і частка щороку зменшувалась – з 623 до 74 тис. шт. та з 1,7% до 0,2 %, відповідно. Натомість зросла кількість (на 2340 тис. шт.) та частка (на 7,7 %) карток, які містять і чип, і магнітну смугу одночасно. Такі гібридні карти є сумісними з платіжними терміналами, в яких немає зчитувача смарт-карт. Протягом досліджуваного періоду набули поширення й віртуальні платіжні картки, які не мають фізичного носія та призначені для зручного та безпечного здійснення розрахунків виключно в мережі Інтернет. Їхня кількість збільшилась у 2,5 рази.

Таблиця 2

**Види та кількість активних платіжних карток, емітованих комерційними банками України
у 2013–2016 рр. [5]**

Види платіжних карток	2013	2014	2015	2016
За видами носіїв інформації (тис. шт.)				
з магнітною смугою	33 277	30 009	27 586	27 994
<i>Частка, %</i>	<i>93,4%</i>	<i>90,8%</i>	<i>89,5%</i>	<i>86,4%</i>
з магнітною смугою та чипом	1 536	2 370	2 766	3 876
<i>Частка, %</i>	<i>4,3%</i>	<i>7,2%</i>	<i>9,0%</i>	<i>12,0%</i>
з чипом	623	416	194	74
<i>Частка, %</i>	<i>1,7%</i>	<i>1,3%</i>	<i>0,6%</i>	<i>0,2%</i>
віртуальні	185	248	291	444
<i>Частка, %</i>	<i>0,5%</i>	<i>0,7%</i>	<i>0,9%</i>	<i>1,4%</i>
За платіжною схемою (тис. шт.)				
з дебетовою функцією	26 828	25 491	24 794	29 398
<i>Частка, %</i>	<i>75,3%</i>	<i>77,1%</i>	<i>80,4%</i>	<i>90,8%</i>
з кредитною функцією	8 793	7 551	6 044	2 991
<i>Частка, %</i>	<i>24,7%</i>	<i>22,9%</i>	<i>19,6%</i>	<i>9,2%</i>
За типами держателів (тис. шт.)				
корпоративні	390	356	390	467
<i>Частка, %</i>	<i>1,1%</i>	<i>1,1%</i>	<i>1,3%</i>	<i>1,4%</i>
особисті	35 232	32 686	30 448	31 922
<i>Частка, %</i>	<i>98,9%</i>	<i>98,9%</i>	<i>98,7%</i>	<i>98,6%</i>
За типами фінансових операцій (тис. шт.)				
з функцією видачі готівки	178	153	123	39
<i>Частка, %</i>	<i>0,5%</i>	<i>0,5%</i>	<i>0,4%</i>	<i>0,1%</i>
з функцією платежів та видачі готівки	35 263	32 654	30 430	31 906
<i>Частка, %</i>	<i>99,0%</i>	<i>98,8%</i>	<i>98,7%</i>	<i>98,5%</i>
з функцією платежів без видачі готівки	181	236	285	444
<i>Частка, %</i>	<i>0,5%</i>	<i>0,7%</i>	<i>0,9%</i>	<i>1,4%</i>

За ознакою схеми проведення платежів перевага належить карткам із дебетовою функцією. Так, якщо у 2013 р. їхня частка склала 75,3 %, то у 2016 р. вона зросла до 90,8 %. Зменшення кількості кредитних карток на 5802 тис. шт. пов'язано із загальним зниженням кредитної діяльності банків.

За типами фінансових операцій переважали картки з функцією платежів та видачі готівки одночасно. Протягом 2013–2016 рр. їхня частка коливалась у межах 98,5–99%. Що стосується держателів, то традиційно переважна більшість платіжних банківських карток належить фізичним особам. Їх частка перевищувала 98 % протягом усього аналізованого періоду [5].

Кожна банківська установа прагне збільшити кількість держателів платіжних карток, удосконалюючи при цьому різноманітні умови оперативності та безпечності їхнього обслуговування. В Україні лідером за кількістю випущених платіжних карток є ПАТ КБ «Приватбанк». На частку банку припадає 52 % усіх випущених платіжних карток в Україні. Чільне місце ПАТ КБ «Приватбанк» пояснюється величезною мережею відділень і власних банкоматів. Крім того, банк є лідером у впровадженні нових технологій. Його картки Visa payWave та MasterCard PayPass/Contactless надають можливість безконтактного проведення оплат шляхом піднесення картки до платіжного терміналу. ПАТ КБ «Приватбанк» дає можливість держателям карток дистанційно керувати своїми рахунками за допомогою мобільного телефону

та через мереду Інтернет за допомогою сервісів «SMS-банкінг» і «Приват24». Крім того, у 2016 р. на ПАТ КБ «Приватбанк» припадало 58 % усіх POS-терміналів на ринку [4]. На другому місці з великим відривом знаходиться АТ «Ощадбанк» з результатом 17 %. Третє місце посідає АТ «Райффайзен Банк Аваль», частка якого на ринку платіжних карток в Україні у 2016 р. склала 8 %. У десятку банків-емітентів платіжних карток також увійшли: АТ «УкрСиббанк», ПАТ «ПУМБ», ПАТ «Альфа-Банк», ПАТ «Укрсоцбанк», АБ «Укргазбанк», ПАТ «А-банк» та АТ «Укрексімбанк». Частка решти банків, яких за підсумками 2016 р. налічувалось 86, склала 9 % [5].

Одним із факторів, що ускладнюють поширення в Україні безготівкових розрахунків з використанням платіжних карток, є нерівномірний економічний розвиток регіонів. Дослідження регіонального розрізу щодо кількості платіжних карток та інфраструктури їх обслуговування показало, що найвищі показники демонструють м. Київ та Дніпропетровська область. Станом на 1 січня 2017 р. у Києві знаходилося в обігу емітовано 16 % платіжних карток від їхньої загальної кількості по Україні або 9,3 млн. шт., а у Дніпропетровській області – 13 % (7,2 млн. шт.). Така ситуація пояснюється розвиненістю фінансової, промислової, виробничої, торгівельної та соціальної сфер у даних регіонах, а, відповідно, й попитом на платіжні картки з боку населення та роботодавців. До лідерів також можна віднести Донецьку (7 %),

Харківську (7 %), Львівську (6 %), Одеську (6 %) та Київську (5 %) області [5]. Наявний розвиток інфраструктури все ще недостатньою мірою забезпечує належний рівень використання платіжних карток та зменшення готівкових розрахунків, а тому існує значний потенціал для розвитку цього сегмента ринку.

На сьогоднішній день платіжна картка є найбільш затребуваним банківським продуктом. Згідно з дослідженнями компанії GfK Ukraine 58 % українців використовували платіжні картки при розрахунках. Загалом за допомогою платіжних карток найбільш активно розраховуються користувачі віком від 20 до 49 років, жителі великих і середніх міст, працюючі громадяни та студенти, а також населення із середніми і вище доходами [10].

У цьому контексті варто наголосити на негативній демографічній тенденції в Україні, яка опосередковано впливає на рівень використання платіжних карток. Скорочення чисельності населення супроводжується зростанням кількості осіб пенсійного віку. А за віковою структурою користувачів платіжних карток саме ця категорія має найбільшу частку з-поміж тих, хто не користується платіжними картками. Крім того зовнішня трудова міграція також призводить до втрат населення працездатного віку, а, відповідно, і активних користувачів платіжних карток.

На забезпечення стабільного розвитку ринку платіжних карток впливає рівень фінансової грамотності населення країни. Більшість громадян користуються лише базовими послугами та не зацікавлені в отриманні більшого обсягу інформації про фінансові продукти. Варто також враховувати менталітет населення, адже українці більшою мірою звикли розраховуватися готівкою. Це пояснюється слабкою довірою до фінансової системи загалом або простим нерозумінням того, як користуватися фінансовими послугами.

Розвиток інформаційних технологій здійснює суттєвий вплив на привабливість ринку платіжних карток, дозволяє пришвидшити процес обробки документів, ведення операцій, збільшити кількість клієнтів банківської системи. Завдяки розвитку Інтернету взаємозв'язок між клієнтом і банком стає більш оперативним і сприяє розвитку банківського обслуговування.

Економічні фактори відображають можливості та здатність наявних і потенційних клієнтів ринку платіжних карток підвищувати рівень своїх доходів та здійснювати оплату різноманітних товарів та послуг. У період економічного підйому, зниження рівнів інфляції та безробіття доходи населення зростають, що приводить до підвищення купівельної спроможності населення та зростання вірогідності розрахунків за допомогою платіжних карток.

Необхідною умовою поширення використання в Україні платіжних карток є опанування вітчизняним ринком світових новацій у цій сфері. У рамках такої стратегії поширення набуває технологія безконтактних платежів (PayPass), що вже активно використовується на українському ринку і навіть запроваджена у київському метрополітені. Крім того, банки

уніфікують види платіжних карток, розпочавши випуск «комбікарт» (одна картка на декілька рахунків), а також активно супроводжують емісію карток чисельними програмами лояльності та ко-бренд програмами (спільними проектами банків-емітентів із постачальниками товарів або послуг). При цьому важливими напрямками удосконалення технологій платіжних карток зараз є підвищення безпеки їх використання та прискорення обробки транзакцій по банківських картках у сфері електронної комерції.

Одним із перспективних напрямів розвитку ринку платіжних карток є активне просування на банківському ринку прямого кредитування (Peer to peer lending). P2P або пряме кредитування, рівноправне кредитування – надання кредитів вкладниками безпосередньо позичальникам без проміжних етапів акумуляції кредитних ресурсів банками. Наразі розвиток такого кредитування вважається найбільш прогресивним інструментом фінансування розвитку малого та середнього бізнесу та інноваційних стартапів саме для країн, що розвиваються та стикаються з проблемами стійкості та ефективності банківських систем. За кордоном цей сегмент ринку вже має сформовану інфраструктуру, стандартизацію та активно використовується для стимулювання посткризового відновлення економіки. Його обсяги у світі зростають доволі високими темпами: з 1,2 млрд. дол. у 2012 р. до 64 млрд. дол. у 2016 р. В Україні таке кредитування також активно починає розвиватись на базі платіжних карток. Станом на кінець 2016 р. його обсяг оцінюється в 5 млрд. грн. [3].

Структура сучасного ринку платіжних карток України свідчить, що близько 80 % – це картки міжнародних платіжних систем, передусім MasterCard і VISA. Частка внутрішніх платіжних систем становить приблизно 20 %. До внутрішніх українських платіжних карток належать Національна платіжна система «ПРОСТІР» та УкрКарт. Платіжна система «ПРОСТІР» створена Національним банком України. До ребрендингу, проведеного у 2016 р., вона мала назву Національна система масових електронних платежів. Загальна кількість платіжних карток системи «ПРОСТІР» становить близько 1,1 млн. штук, з них 20 % є активними. Станом на початок 2017 р. 44 комерційні банки України були учасниками цієї системи [6]. УкрКарт працює переважно як процесінговий центр для ряду банків. Послугами УкрКарт на сьогодні користуються 19 фінансово-кредитних установ, а кількість емітованих карток перевищує 1 млн. штук [7].

Перспективним напрямом розвитку вітчизняного ринку платіжних карток залишається розбудова національної картокової системи. Платіжна система «ПРОСТІР» позиціонується як альтернатива міжнародним платіжним системам, яка дає банкам та їх клієнтам змогу скоротити свої витрати. Крім того, вона має вберегти українські банки від валютних ризиків при транзакціях. Створення «ПРОСТОРУ» – одне зі свідчень, що найближчими роками готівковий ринок України буде активно мінімізовуватись як заради боротьби з «тіньовою» економікою, так і заради осучаснення засобів платежів і розрахунків у

країні [1, с. 54]. У даний момент система розвивається досить динамічно і має необхідну інфраструктуру, хоча так і не досягла домінуючого положення на внутрішньому ринку.

Розвиток власної системи платежів має три явних переваги. По-перше, це відсутність необхідності резервувати валюту на рахунках іноземних платіжних систем, а також можливість істотно економити на комісійних. По-друге, внутрішня регуляторна політика може бути більш гнучкою, не прив'язаною до глобальних вимог. По-третє, національна платіжна система – це завжди більша відповідність специфіці національного ринку, соціальному профілю своєї клієнтської аудиторії.

Як результат, собівартість транзакцій може бути набагато нижче, а кількість активних користувачів збільшуватиметься, тобто зростатиме частка прозорого і контрольованого ринку фінансових операцій [2].

Крім того, вітчизняні платіжні системи «ПРОСТІР» та «УкрКарт» мінімально потерпають від шахраїв. Щоправда, здебільшого це пояснюється їх дуже малим поширенням на ринку, що обумовлено слабким розвитком інфраструктури. Загалом за умови правильної мотивації щодо емісії державних платіжних карток комерційними банками, їх адаптації до існуючої на ринку інфраструктури, модернізації, імплементації сучасного інструментарію, підтримки розвитку електронної комерції картки національних платіжних систем можуть охопити помітну частку ринку.

ВИСНОВКИ

Таким чином, із метою активізації здійснення безготівкових розрахунків із використанням платіжних карток варто зосередити увагу на усуненні технічних проблем їхнього застосування, підвищенні привабливості для споживачів, розвитку нормативно-правового забезпечення та інфраструктури ринку платіжних карток, а також покращенні інформаційного забезпечення та підвищення фінансової грамотності населення у сфері використання платіжних карток.

Активізація використання платіжних карток – це прогресивний напрям підтримки економічного зростання у сучасних умовах, що відповідає поточним тенденціям світових фінансових ринків.

Список використаних джерел

1. Бублик Є.О. Ринок платіжних карток в Україні: перспективи та обмеження розвитку / Є. Бублик // Економіка і прогнозування. – 2016. – № 3. – С. 51-65.
2. Лавальє Е. Як прокласти шлях на ринок безготівкових платежів / Е. Лавальє // Forbes-Україна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua>.
3. НБУ ініціює врегулювання питання Р2Р кредитування [Електронний ресурс] // Економічна правда. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2016/04/26/590781>.
4. Офіційний сайт ПАТ КБ «ПриватБанк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://privatbank.ua>.
5. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
6. Офіційний сайт Національної платіжної системи «ПРОСТІР» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prostir.gov.ua>.
7. Офіційний сайт ПАТ «Українська національна розрахункова картка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrcard.com.ua>.
8. Офіційний сайт ПрАТ «Український процесінговий центр» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://urc.ua>.
9. Туманцова О.В. Реалії та перспективи розвитку системи електронних переказів в Україні / О.В. Туманцова // Причорноморські економічні студії. – 2016. – Вип. 9(2). – С. 108-111.
10. Яблоновський Д. Як споживачі реагують на нові банківські та небанківські послуги / Д. Яблоновський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua>.